

УДК 94(477)653/654

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.8>

УКРАЇНСЬКЕ ДУХОВЕНСТВО В КНЯЖІ ЧАСИ: РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВОМУ ТА СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Володимир Зуйков

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна*

Анатолій Кушнірчук

*Таврійський християнський інститут,
вул. Дніпровська, 74, 73485, смт Антонівка, м. Херсон, Україна*

У статті здійснено комплексний аналіз історичних витоків капеланства, починаючи з IV століття, коли святий Мартін започаткував традицію духовної опіки над військовими, що згодом стала основою для розвитку військового капеланства в Європі. В українському контексті перші згадки про релігійне служіння у війську з'являються ще за часів князя Аскольда, що свідчить про ранню інтеграцію духовенства у військові структури. Однак значного розвитку духовна опіка військових отримала після хрещення Русі у 988 році, коли релігія стала невід'ємною частиною військової та суспільної культури. Особливу роль у військовому житті відігравали священники, які не лише благословляли воїнів, але й супроводжували їх у походах, служили сповідниками та допомагали зміцнювати моральний дух війська. Вплив Візантії, яка вже на той час мала розвинену систему військових капеланів, став основою для формування традицій духовної опіки на руських землях. Крім того, у княжу добу релігійні практики значно впливали на патріотичне виховання воїнів, а символічні акти, такі як будівництво храмів на місцях перемог, служили не лише для увічнення пам'яті, але й для зміцнення моральних цінностей серед населення. Ці історичні традиції мають велике значення і для сучасної України. Відновлення та офіційне впровадження служби військового капеланства у 2022 році стало важливим етапом у духовній підтримці військових, що активно бере участь у збройному протистоянні. Служба військового капеланства сьогодні є важливим інструментом для підтримки морального духу, психологічної стійкості та духовної єдності серед військових. Це також виявляється у відродженні практик, що йдуть від часів Київської Русі, а саме в важливості духовної підтримки воїнів для забезпечення перемоги та збереження моральних цінностей у складних умовах війни. У статті підкреслено важливість збереження цієї спадковості для підтримки духовної і моральної стійкості українського війська, а також вивчення історичного досвіду для вдосконалення сучасних практик військового капеланства.

Ключові слова: капеланство, Візантія, Київська Русь, духовна підтримка військовослужбовців, історія капеланства, релігійне служіння, патріотичне виховання.

Актуальність теми дослідження. Інститут військового капеланства має глибокі історичні корені, які сягають перших століть нашої ери. Це дослідження сфокусовано на історії капеланства починаючи з IV століття, коли римський воїн Мартін Турський, здійснивши благородний вчинок поділившись своїм плащем із жебраком, став одним із перших відомих прикладів взаємодії військових із релігійною практикою. Цей жест милосердя став символом жертвності та духовного служіння, що в подальшому лягло в основу традиції військового капеланства. Первісно капелани були відповідальні за охорону святинь, надання духовної підтримки монархам та військовим лідерам, а згодом їхня діяльність розширилася на армійські підрозділи, шпиталі, кораблі, навчальні заклади та інші державні установи.

З огляду на багатовіковий розвиток капеланського служіння, актуальним стає питання його ролі та ефективності у сучасних збройних силах, зокрема в Україні. Створення інституту військового капеланства у 2022 році, як офіційної складової Збройних сил України, є важливим кроком у забезпеченні духовної підтримки військовослужбовців, особливо в умовах повномасштабної війни. Однак для ефективного функціонування цієї служби необхідно не лише спиратися на міжнародний досвід, а й глибше осмислити історичні традиції капеланства на українських землях.

У зв'язку з цим постає завдання ретельного аналізу історичних форм військового духовенства в Україні від княжих дружин Київської Русі та Запорозької Січі до військових капеланів ХХ століття. Дослідження дозволить виявити закономірності, традиції та принципи, що можуть бути адаптовані до потреб сучасних українських збройних сил. Особливу увагу слід приділити досвіду капеланського служіння у різні періоди української історії, зокрема до 1991 року, щоб зрозуміти, які елементи можуть бути використані у сучасній військовій системі.

Таким чином, дана стаття ставить перед собою завдання не лише простежити еволюцію військового капеланства, а й проаналізувати можливості його розвитку в сучасній Україні. Це дозволить сприяти ефективному впровадженню капеланської служби у Збройних силах, посилити духовно-моральну підтримку військових та зберегти національні традиції військового духівництва.

Військове капеланство залишається предметом активного наукового дослідження, охоплюючи як історичні аспекти, так і сучасні виклики, що стоять перед цією службою. Вивчення його еволюції дозволяє простежити, як змінювалася роль духовних наставників у війську залежно від історичних умов, суспільних запитів та розвитку релігійних традицій. Значна кількість дослідників зосереджує увагу на витоках капеланства, починаючи з середньовіччя, коли ця служба виникла у межах релігійних і військових практик. Зокрема, аналізується поява перших військових духовних наставників у Візантії та Київській Русі, де священнослужителі виконували функцію не лише релігійної підтримки, а й освячення військових походів, надаючи їм сакрального значення. Військове духівництво у той період ще не було окремим інститутом, однак відігравало важливу роль у формуванні морального духу війська.

Дослідження історії капеланства в Україні свідчать, що ця традиція існувала ще в княжі часи та пізніше розвивалася в період Козаччини, коли священники брали активну участь у військових походах і виконували роль духовних наставників козацького війська. Однак капеланство як інституція почало набувати чітких організаційних форм уже в ХІХ–ХХ століттях, зокрема під впливом європейських військових традицій.

Окремий пласт досліджень стосується розвитку військового капеланства в Україні після відновлення незалежності у 1991 році. Значний імпульс цьому питанню надала війна на Донбасі, що почалася у 2014 році, коли потреба у духовній підтримці військових стала особливо гострою. Аналізується процес офіційного впровадження капеланської служби, а також її законодавче закріплення—зокрема, ухвалення у 2021 році Закону України «Про службу військового капеланства». У цих публікаціях активно вивчається досвід інших країн, де капеланська служба функціонує на державному рівні, зокрема США, Канади, Великої Британії та Польщі. Це дозволяє оцінити, які практики можуть бути ефективно адаптовані до українських реалій.

Загалом, останні наукові публікації свідчать, що капеланство є не лише історичним феноменом, а й важливим складником сучасної військової структури. Його значення зростає в умовах збройних конфліктів, коли моральна стійкість армії стає не менш важливою,

ніж бойова підготовка. Подальше дослідження цієї теми сприятиме вдосконаленню моделі військового капеланства в Україні, допоможе розробити ефективні стратегії його розвитку та інтеграції у військову систему країни.

Основні результати дослідження. У IV столітті по Р.Х. у сім'ї римського воєначальника народився хлопчик, якому дали ім'я Мартін (316–397 рр.). Ще в юному віці він обрав військову службу та був зарахований до римського війська, дислокованого в провінції Галлія (на території сучасної Франції). Саме в цей період його життя відбулася подія, яка згодом стане визначальною для формування християнської традиції військового душпастирства.

За свідченнями історичних джерел, одного холодного зимового дня Мартін, одягнений у червоний солдатський плащ, в'їжджав у місто Ам'єн. Біля міської брами він зустрів знесиленого від холоду жебрака, який благав про допомогу. Оскільки у Мартіна не було при собі грошей, він, не вагаючись і не зважаючи на можливі насмішки товаришів, розрубав свого плаща мечем навпіл та віддав одну частину нужденному. Важливо зазначити, що віддати цілий плащ він не міг, оскільки це була частина його військового обмундирування, яке належало державі [1].

Цей благородний вчинок став не лише проявом християнської милосердної поведінки, а й переломним моментом у житті юнака. Тієї ж ночі Мартіну наснився сон, у якому він побачив Ісуса Христа, закутаного у віддану ним половину плаща. Христос звернувся до ангелів зі словами: «Цим одягом мене зігрів Мартін» [1]. Після цього видіння молодий воїн ухвалив остаточне рішення прийняти хрещення.

Після завершення військової служби Мартін присвятив своє життя християнському служінню. Він заснував монастир, що став осередком духовного життя та центром поширення християнського вчення. Згодом його обрали єпископом міста Тура, і на цій посаді він ще активніше займався допомогою нездоленим, опікуючись хворими, голодними та безпритульними. Саме за свою самовідданість та милосердя він отримав прізвисько «Милостивий».

Святий Мартін відійшов у вічність під час молитви, а місто Тур, де він виконував єпископські обов'язки, стало одним із центрів релігійного життя Франції. Його культ швидко поширився по всій Західній Європі, і він став одним із найшанованіших святих середньовіччя.

Плащ святого Мартіна, а точніше та його половина, що залишилася у нього, згодом став однією з найважливіших реліквій французьких королів. Для його збереження правителі з династії Меровінгів звели у Парижі спеціальну будівлю. Латинське слово *sarra* (плащ) дало назву цій споруді – *sarpella*, що в подальшому стало основою для терміну «капела». Згодом слово «капела» почало позначати не лише будівлі, де зберігалися реліквії, а й місця для богослужінь при дворах правителів та у військових гарнізонах.

Особи, які опікувалися збереженням цієї реліквії та супроводжували її під час військових походів, отримали назву капелани (*chaplains*). Спочатку їхнім основним завданням була охорона священних артефактів та проведення релігійних обрядів для монархів та їхнього оточення. Проте з часом функції капеланів розширилися, і вони стали невід'ємною частиною військових підрозділів, надаючи духовну підтримку воїнам.

Починаючи з раннього середньовіччя, традиція військового душпастирства, започаткована прикладом святого Мартіна, поширюється по всій Європі. Капелани стають не лише духовними наставниками, а й моральними авторитетами для військових, допомагаючи їм зберігати силу духу, підтримуючи їх у важкі моменти та формуючи цінності честі, відваги та самопожертви.

Зокрема, у Київській Русі християнське духовенство також відігравало важливу роль у військових кампаніях, супроводжуючи князівські дружини, проводячи молебні перед битвами та надаючи моральну підтримку воїнам. У козацьку добу капелани мали статус духівників військових частин, освячували зброю та прапори, а також брали участь у формуванні військових традицій.

У сучасну епоху капеланство перетворилося на інституціоналізовану форму духовного служіння в армії. В Україні військове капеланство, офіційно запроваджене у 2022 році, має значний потенціал для розвитку, а історичний досвід, закладений ще в традиції святого Мартіна, слугує важливим орієнтиром у його становленні.

Життя святого Мартіна Турського є яскравим прикладом християнського милосердя та служіння ближньому, що заклало основи для формування інституту військового капеланства. Його вчинок став не лише особистим проявом віри, а й історичною передумовою для створення традиції духовної підтримки військових. Від часу середньовіччя і до сьогодення військові капелани відіграють важливу роль у забезпеченні морально-психологічної підтримки воїнів, що особливо актуально в умовах сучасних військових конфліктів.

Дослідження розвитку капеланства дозволяє глибше усвідомити його значення у військових традиціях та сприяє ефективному впровадженню цієї служби в сучасні Збройні Сили України. Вивчення історичних джерел та адаптація світового досвіду капеланської діяльності сприятиме підвищенню ефективності духовної опіки військовослужбовців у майбутньому.

Як уже було зазначено, термін *sacellanus* походить від латинського слова *sacella*, яке, своєю чергою, утворилося від *sacca* – плаща святого Мартіна Турського. Спочатку *sacellanus* означало священнослужителя, відповідального за збереження реліквії – плаща святого Мартіна – у першій в історії Капелі, розташованій у королівському палаці в Парижі. Згодом це поняття поширилося на священників, які здійснювали богослужіння в інших капелах, а пізніше стало загальним позначенням духовної особи, відповідальної за душпастирське піклування про певну групу вірян.

У подальшому капеланство поширилося на різні сфери суспільного життя. Зокрема, священнослужителі почали здійснювати душпастирське служіння в армії, поліції, лікарнях, пенітенціарних установах, на кораблях, у пожежній охороні, навчальних закладах, комерційних та державних установах, а також у спортивних командах і сирітських притулках. Історично склалося так, що слово «капелан» найчастіше використовується саме у значенні «військовий священник» або «священнослужитель, який надає духовну опіку військовослужбовцям» [2, с. 6].

На сучасному етапі розвитку міжнародного гуманітарного права статус військових капеланів захищено Женевською конвенцією 1949 року. Відповідно до її положень, капелани, які перебувають у збройних силах, є некомбатантами, тобто не беруть безпосередньої участі у воєнних діях і мають право на захист у разі потрапляння в полон [3].

В Україні законодавче закріплення військового капеланства відбулося наприкінці 2021-початку 2022 років. З метою забезпечення повноцінної душпастирської опіки особового складу Збройних Сил України та організації діяльності військових капеланів Верховна Рада України 30 листопада 2021 року ухвалила Закон України «Про службу військового капеланства», який набув чинності 19 березня 2022 року [4]. Цей нормативно-правовий акт регламентує статус, обов'язки та права капеланів, визначає механізми їхньої взаємодії з військовими формуваннями та підкреслює важливість духовної підтримки військовослужбовців в умовах воєнного часу.

Дослідження історичного розвитку капеланства в Україні є важливим для розуміння сучасної ролі військових священників та ефективного впровадження накопиченого досвіду в діяльність капеланської служби сучасних Збройних Сил України.

Архівні джерела свідчать про присутність християн у військових дружинах Київської Русі. Зокрема, відомо, що серед воїнів князя Аскольда, який очолював перший похід на Візантію, були християни [5; 6]. Ці історичні факти вказують на існування духовного супроводу військових ще в дохристиянську добу Київської держави, що згодом розвинулося у сформовану інституцію військового капеланства.

Подальше дослідження історичного досвіду організації та функціонування служби військових капеланів у збройних формуваннях, що існували на теренах сучасної України до 1991 року, є надзвичайно важливим. Зокрема, аналіз досвіду капеланства у козацькій армії, в українських військових формуваннях періоду визвольних змагань (1917–1921 рр.), а також у збройних структурах Другої світової війни дозволить виробити ефективні механізми інтеграції історичних традицій у сучасну капеланську службу.

Таким чином, капеланство, як складова військової традиції, має глибоке історичне коріння, що сягає ще часів Київської Русі. Його роль та значення трансформувалися у відповідності до суспільних запитів та військових реалій різних епох. Вивчення історичного досвіду задоволення релігійних потреб військовослужбовців є важливим кроком для подальшого вдосконалення капеланської служби в сучасних Збройних Силах України.

У 860 році після Р. Х. відбувся один із перших етапів хрещення Русі, який можна розглядати як початкову фазу поширення християнства серед руських військових дружин. Це підтверджується історичними даними про похід київських князів Аскольда і Діра на Константинополь, після якого вони уклали мирний договір із Візантією, що включав певні релігійні аспекти. Саме в цей час почали з'являтися перші християнські громади серед руських дружинників. Таким чином, можна з певністю стверджувати, що в давньоруському війську вже задовольнялися духовні потреби воїнів, хоча беззаперечних історичних свідчень про функціонування організованого військового духовенства на той період немає.

Процес християнізації та, відповідно, можливе впровадження елементів капеланства в руському війську був призупинений під час правління князя Олега, який не сприяв поширенню християнства. Відомо, що він відстоював традиційні язичницькі вірування та не підтримував релігійних реформ, які могли б сприяти утвердженню християнства серед дружинників.

Зміни в релігійному житті Київської Русі стали відчутними за часів правління княгині Ольги. У 955 році вона охрестилася в Константинополі [7, с. 16, 266–267], що стало важливим кроком на шляху поширення християнства серед руської знаті та військових дружин. Джерела засвідчують, що вже за князя Ігоря та княгині Ольги у Києві існували християнські громади та церкви. Дружинники князя Ігоря, зокрема, складали присягу щодо виконання умов договору між Руссю та Візантією у храмі на Подолі в Києві, що вказує на певний рівень поширення християнських традицій серед військового стану.

Попри поступове поширення християнства, у цей період на Русі ще домінували язичницькі вірування [5; 8]. Відомі випадки переслідування християн у військовому середовищі. Наприклад, після невдалого походу на Балкани проти Візантії у 971 році князь Святослав звинуватив усіх християн і пресвітерів, які перебували у війську, у зраді та наказав їх стратити [5; 9, с. 25]. Цей факт свідчить про значний спротив поширенню християнства у військових колах, особливо серед язичницької еліти.

Також важливо зазначити, що у той час, коли значну частину військ руських князів складали нормандські найманці, літописці не згадують про наявність духовенства у їхньому середовищі. Це можна пояснити релігійним спротивом скандинавських воїнів, які дотримувалися язичницьких традицій і могли негативно сприймати впровадження християнських обрядів у військову практику [10]. Однак не можна повністю виключати

можливість існування особистих духовників чи капеланів у війську руських князів, особливо серед хрещених воїнів.

Слід враховувати, що для середньовічної людини, зокрема воїна, присутність духовної особи у військовому середовищі відігравала важливу роль, оскільки релігія була невід'ємною частиною життя. Християнські цінності, релігійні обряди та віра в заступництво Бога в бою набували все більшого значення. Руські воїни, які прийняли хрещення, могли дотримуватися певних духовних практик, а також звертатися до священників за благословенням перед битвами.

Крім того, християнські традиції були знайомими мешканцям Русі ще з ранніх століть. Відомо про існування Скіфської та Готської християнських єпархій, що функціонували на теренах Північного Причорномор'я. Це засвідчує, що християнські ідеї поширювалися серед різних етнічних груп, зокрема й серед предків руських воїнів.

Таким чином, хоча історичні джерела не дають змоги однозначно стверджувати про наявність інституту військового капеланства на Русі в ранній період її існування, існують вагомі підстави припускати, що певні форми духовного супроводу військових уже мали місце. Подальше дослідження цього питання дозволить більш детально реконструювати процес становлення військового духовенства та визначити його роль у військових традиціях Київської Русі.

Значний етап християнізації Київської Русі відбувся за часів князювання Володимира Великого, кульмінацією чого стало хрещення Русі у 988 році [10]. Прийняття християнства стало важливим чинником трансформації суспільно-політичного та культурного життя держави. Разом із візантійською моделлю церковного управління Русь перейняла й традицію духовної опіки над військовими, що існувала у Візантійській імперії. Це свідчить про можливість перенесення та адаптації візантійських традицій військового капеланства до руських реалій.

Духовенство, виконуючи душпастирську місію у війську, не лише сприяло поширенню та закріпленню християнської віри серед воїнів, але й підвищувало загальний рівень культури та дисципліни в армії. Імовірно, саме в цей період розпочалася традиція співпраці державної влади з Церквою у питаннях духовної опіки військовослужбовців, що мала тривале історичне продовження [5; 11, с. 48; 12, с. 36].

Після утвердження християнства на Русі князі та їхні дружини перед військовими походами отримували благословення священнослужителів, що мало важливе релігійне й морально-психологічне значення. Віра у Боже заступництво зміцнювала дух воїнів, підвищувала їхню впевненість у перемозі та обґрунтовувала праведність військових дій. Під час збройної боротьби з зовнішніми ворогами князі часто зверталися до духовної допомоги священників, які виконували функції капеланів.

Відомий історичний факт, що князь Володимир Великий, потрапивши у складну ситуацію під час набігу печенігів, звернувся з молитвою до Бога про допомогу. Після перемоги він на місці битви звів церкву як знак вдячності за божественну опіку [5; 8; 13, с. 5–6]. Подібний випадок мав місце у 1036 році, коли князь Ярослав Мудрий здобув перемогу над печенігами. В пам'ять про цю подію він наказав побудувати величний храм святої Софії в Києві [5; 8]. Це свідчить про тісний зв'язок між військовими звичаями та релігійним життям держави, а також про особливу роль духовенства у військових кампаніях.

Наявність духовенства у війську Київської Русі підтверджується історичними джерелами. Хоча у документах того часу не вживали термін «капелан», священнослужителі фактично виконували аналогічні функції. Відомий український історик Іван Крип'якевич у своїй праці «Історія українського війська» наводить літописне свідчення про те, що

у війську князя Володимира Мономаха у 1111 році були присутні військові сповідники. Згідно з цим джерелом, князь перед походом на половців запросив із собою священників, які мали виконувати релігійні обов'язки серед війська.

Цей факт можна розглядати як першу письмову згадку про капеланське служіння у війську на теренах сучасної України. Він засвідчує, що вже у XII столітті військове духовенство відігравало важливу роль у підтримці морального стану війська та його релігійного виховання.

Таким чином, можна зробити висновок, що традиція військового капеланства на Русі формувалася поступово, у тісному зв'язку з процесами християнізації та державотворення. Подальше вивчення цього питання дозволить глибше зрозуміти роль духовенства у формуванні військових традицій Київської Русі та їхній вплив на сучасну капеланську службу.

Значну роль у зміцненні морального духу руського війська відігравала релігія. Зокрема, князі, звертаючись до своїх дружин перед битвами, не лише наголошували на військовій доблесті, а й покладалися на Боже заступництво. Так, у 1152 році перед битвою під Перемишлем князь Ізяслав Мстиславович у своїй промові до війська підкреслював необхідність прояву мужності та витривалості, водночас закликаючи воїнів надіятися на Божу допомогу. Це свідчення, зафіксоване в Лаврентіївському літописі, є доказом того, що серед руського війська панував дух глибокої віри у Боже заступництво, що слугувало важливим морально-психологічним фактором підготовки до битви [5; 11, с. 49; 14].

Формування військової душеопіки на Русі зазнало впливу не лише візантійських традицій, а й латинського християнства. Особливого значення у цьому контексті набув політичний акт коронації галицького князя Данила Романовича у 1253 році, коли він отримав корону від папського нунція за благословенням Папи Інокентія IV. Данило Галицький покладав великі надії на можливість організації хрестового походу західноєвропейських правителів для звільнення Русі з-під монголо-татарського ярма. Проте ці сподівання не справдилися, а відносини між Руссю та Римом не отримали подальшого розвитку. Це, у свою чергу, обмежило можливість більш тісного впливу латинської моделі військового капеланства на руське військо.

Перемоги руських військ традиційно супроводжувалися спільними молитвами на знак подяки за Божу допомогу та заступництво. Іноді на честь військових звершень складалися піснеспіви, що підкреслювали сакральний зміст здобутих перемог. У храмах відбувалися урочисті подячні богослужіння, а загиблих воїнів ховали з відповідними церемоніями, віддаючи їм особливі почесні.

З плином часу на Русі сформувалася традиція будівництва дерев'яних храмів та каплиць на військових кладовищах, зокрема біля місць поховань полеглих воїнів. Князі, що загинули у битвах, часто знаходили свій останній спочинок у стінах монастирів чи храмів, що підкреслювало сакральний характер їхньої місії як оборонців держави. Також утвердилася практика проведення поминальних богослужінь (панахид) за полеглими воїнами, що відігравало важливу роль у вихованні патріотизму та воїнської честі серед майбутніх поколінь [5; 11, с. 49–50; 8; 13, с. 6].

Співпраця духовенства з військовими структурами на Русі зародилася ще на ранніх етапах поширення християнства та з часом набула більш визначених форм. Неможливо уявити військо давньоруського періоду, яке б не підтримувало зв'язок із представниками Церкви. Священнослужителі благословляли воїнів перед битвами, проводили богослужіння та супроводжували війська у походах. Такі форми релігійної опіки були важливими складовими підготовки до бою та підтримання високого морального духу війська.

Таким чином, військова душеопіка відігравала значну роль у формуванні ідентичності руського воїна, поєднуючи військову доблесть із глибокою релігійністю. Це сприяло створенню міцного ідеологічного підґрунтя для захисту державності та національних цінностей, що, в свою чергу, вплинуло на подальший розвиток військового капеланства в українських збройних формуваннях наступних історичних періодів.

Попри значний обсяг наукових досліджень, присвячених історії та практиці капеланства, зокрема в Україні, низка важливих аспектів цієї теми досі залишається недостатньо вивченою або перебуває поза увагою дослідників. Однією з таких прогалин є відсутність детального аналізу організації та функціонування служби військових капеланів в Україні до 1991 року. Хоча історичні джерела містять згадки про присутність духовенства у війську, чітких документальних підтверджень щодо їхнього офіційного статусу, функціональних обов'язків та рівня інтеграції у військові структури бракує. Це ускладнює розуміння ролі релігійних інституцій у підтримці військових упродовж різних історичних періодів. Другим невирішеним питанням залишається взаємодія держави та релігійних організацій у сфері військового капеланства в Україні до здобуття незалежності. Християнська церква, маючи значний вплив на суспільство, не завжди володіла чітко визначеною організаційною структурою в контексті військового духовенства. Це створює потребу в подальшому дослідженні того, яким чином відбувалася взаємодія між світською владою та церквою щодо підтримки духовного стану військовослужбовців.

Окрім історичного виміру, важливим питанням є адаптація міжнародного досвіду капеланства в контексті України після 2022 року, коли набув чинності Закон України «Про службу військового капеланства». Незважаючи на активне залучення кращих практик країн із розвиненою системою військового душпастирства (США, Канади, Великої Британії, Польщі тощо), досі немає ґрунтовних досліджень щодо ефективності їхнього впровадження в українську військову систему. Важливо оцінити, які саме моделі капеланської служби можуть бути найбільш прийнятними для Збройних Сил України з урахуванням соціокультурних особливостей, військових традицій та потреб сучасної армії.

Ще одним недостатньо дослідженим аспектом є оцінка ефективності капеланської служби у підтримці морального та психологічного стану військовослужбовців. Військові конфлікти, що тривають, вимагають розробки ефективних методик душпастирської роботи, спрямованих на зниження рівня бойового стресу, профілактику посттравматичного стресового розладу та збереження моральних цінностей у військовому середовищі. Відсутність комплексних досліджень у цій сфері ускладнює оцінку впливу капеланської служби на бойовий дух і психологічну стійкість військовослужбовців.

Отже, хоча військове капеланство має глибокі історичні корені в Україні, його сучасний розвиток потребує подальших досліджень, що сприятимуть ефективному впровадженню цієї служби у військову систему країни та її адаптації до сучасних викликів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що військове капеланство в Україні має глибокі історичні корені, які сягають часів Київської Русі. Духовенство відігравало значну роль у військовій сфері, забезпечуючи моральну підтримку воїнів, зміцнюючи їхній бойовий дух і сприяючи утвердженню християнських цінностей. Співпраця Церкви та війська поступово розвивалася, хоча періодично зазнавала перешкод через політичні та соціокультурні зміни. Сучасна служба військового капеланства в Україні, офіційно впроваджена у 2022 році, стала важливим елементом психологічної та духовної підтримки військовослужбовців, особливо в умовах бойових дій. Водночас її подальший розвиток потребує вдосконалення, зокрема у сфері нормативно-правового забезпечення, підготовки капеланів та їх інтеграції в структуру Збройних Сил України.

Перспективними напрямками подальших досліджень є детальніший аналіз історичних аспектів капеланської діяльності у військових формуваннях України в різні історичні періоди. Подальше наукове осмислення цього питання сприятиме зміцненню інституту капеланства та підвищенню його ефективності у підтримці військових в умовах сучасних викликів.

Список використаної літератури

1. Зінченко П. Наступники святого Мартина: військове капеланство в Католицькій Церкві. *Verbum*. 2019. URL: <https://www.verbum.com.ua/11/2019/how-does-the-church-work/military-chaplains-in-catholic-church/> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Кореневич В. М. Капелан кожен день: Молитовно-інфоомаційний путівник. Київ : Київ. богосл. семінарія, 2015. 28 с.
3. Основні положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них / пер. з англ. Делегація МКЧХ в Україні. Женева, 2023. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf (дата звернення: 06.12.2024).
4. Про Службу військового капеланства : Закон України № 1915-IX : станом на 4 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення: 12.12.2024).
5. Ворошук О. М., Чорний В. С., Соколюк С. М. Душпастирська опіка в збройних формуваннях, які існували на теренах України до 1991 року. *The Scientific Heritage*. 2021. № 67. С. 6–16.
6. Литвин С., Соколюк С. Похід київського князя Аскольда 860 року на Константинополь. *Воєнна історія*. 2012. № 1. С. 66–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vist_2012_1_11 (дата звернення: 18.12.2024).
7. Толочко П. Київська Русь. Київ : Абрис, 1996. 360 с.
8. Михайлишин І. Військове священство: новітнє явище чи відроджуваний феномен?. *Народна армія*. 2007. 30 берез. С. 6.
9. Харьковщенко Є. І розпалило їх жадання віри...: християнство і релігійно-культурне зрушення на землях сучасної України у I тис. н.е. *Людина і світ*. 2004. № 1. С. 20–25.
10. Вергелес К. Міжконфесійний конфлікт як перешкода до національного відродження України. *Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства. Науковий щорічник*. 2007. № 12. С. 51–55.
11. Душпастирська опіка у Збройних Силах України: досвід, проблеми, перспективи : монографія / В. П. Кротиков та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2010. 258 с.
12. Садов'як Д. Словом Божим – до перемоги. Про роль капеланства у формуванні духовної свідомості військовослужбовців. *Військо України*. 2002. № 5–6. С. 36–37.
13. Топальський В. Л. Душпастирська опіка у давньоруському та козацькому війську: навч. посіб. Київ: Золоті ворота, 2010. 42 с.
14. Лаврентіївський літопис. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/lavrlet/lavr.htm> (дата звернення: 09.01.2025).

UKRAINIAN CLERGY IN THE PRINCELY ERA: ROLE AND SIGNIFICANCE IN MILITARY AND SOCIAL LIFE

Volodymyr Zuikov

Drahomanov National Pedagogical University,

Pyrohova St., 9, 01601, Kyiv, Ukraine

Anatolii Kushnirchuk

The Tavriski Christian Institute,

Dniprovskaya St., 74, 73485, Antonivka town, Kherson city, Ukraine

This article provides a comprehensive analysis of the historical origins of chaplaincy, beginning in the 4th century when Saint Martin initiated the tradition of spiritual care for soldiers, which later became the foundation for the development of military chaplaincy in Europe. In the Ukrainian context, the first references to religious service within the military date back to the time of Prince Askold, indicating the early integration of the clergy into military structures. However, spiritual care for the military significantly expanded after the Christianization of Kyivan Rus in 988, when religion became an integral part of both military and social culture. Priests played a particularly vital role in military life, not only blessing warriors but also accompanying them on campaigns, serving as confessors, and helping to strengthen the morale of the troops. The influence of Byzantium, which already had a well-developed system of military chaplaincy at that time, laid the foundation for the establishment of spiritual care traditions in the lands of Rus. Additionally, during the princely era, religious practices played a crucial role in fostering patriotism among warriors, while symbolic acts, such as the construction of churches on battle sites, served not only to commemorate victories but also to reinforce moral values among the population. These historical traditions remain highly significant for modern Ukraine. The restoration and official establishment of the military chaplaincy service in 2022 marked an important milestone in providing spiritual support for soldiers actively engaged in armed conflict. Today, military chaplaincy serves as a vital tool for maintaining morale, psychological resilience, and spiritual unity among service members. It also reflects the revival of practices rooted in the times of Kyivan Rus, emphasizing the importance of spiritual support for warriors to ensure victory and uphold moral values under the challenging conditions of war. The article highlights the importance of preserving this historical continuity to sustain the spiritual and moral resilience of the Ukrainian military, as well as the need to study historical experience to enhance modern chaplaincy practices.

Key words: chaplaincy, Byzantium, Kyivan Rus, spiritual support for military personnel, history of chaplaincy, religious service, patriotic education.